
УДК 343.131

<http://doi.org/10.5281/zenodo.884317>

© Полянський А.О., 2017

А.О. Полянський

**ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ)
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ, СИСТЕМА
І ВАЖЛИВІСТЬ УНОРМУВАННЯ**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню та теоретичному аналізу понять «засади» та «принципи». У статті подано сутність принципів і засад кримінального провадження, представлені різні точки зору їх визначення. Встановлено, що під засадами (принципами) кримінального провадження розуміють закріплені у законі основні правові ідеї, що визначають сутність кримінального судочинства, конкретизують специфіку кримінального провадження як особливого різновиду юридичної практичної діяльності, забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів особи. Розглянуті різні підходи до систематизації засад кримінального провадження. Обґрунтовано особливе значення систематизації і необхідність унормування поняття та системи засад кримінального провадження у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Ключові слова: принципи і засади кримінального провадження, співвідношення принципів і засад, підстави класифікації засад кримінального провадження, необхідність їх унормування.

Аннотация. Статья посвящена исследованию и теоретическому анализу понятий «основы» и «принципы». В статье представлены сущность принципов и основ уголовного производства, представлены различные точки зрения их определения. Установлено, что принципами (принципами) уголовного производства понимают закрепленные в законе основные правовые идеи, определяющие сущность уголовного судопроизводства, конкретизируют специфику уголовного производства как особой разновидности юридической практической деятельности, обеспечивают охрану прав, свобод и законных интересов личности. Рассмотрены различные подходы к систематизации принципов уголовного производства. Обоснованно особое значение систематизации и необходимость нормирования понятия и системы принципов уголовного производства в уголовном процессуальном законодательстве Украины.

Ключевые слова: принципы и основы уголовного производства, соотношение принципов и основ, основания классификации принципов уголовного производства, необходимость их нормирования.

Annotation. The article is devoted to research and theoretical analysis of the concepts «principles» and «principles». The article presents the essence of the principles and principles of

criminal proceedings, different points of view of their definition are presented. It was established that under the principles (principles) of criminal proceedings understood the basic legal ideas fixed in the law, which determine the essence of criminal proceedings, specify the specifics of criminal proceedings as a special kind of legal practice, provide protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the individual. Different approaches to systematization of the principles of criminal proceedings are considered. The special importance of systematization and the necessity of the normalization of the notion and system of the principles of criminal proceedings in the criminal procedural legislation of Ukraine is substantiated.

Keywords: the principles and principles of criminal proceedings, the relationship of principles and principles, the grounds for classifying the principles of criminal proceedings, the need for their normalization.

Постановка проблеми. Одним із найбільш значущих і важливих питань у науці кримінального процесу є питання про засади або ж, принципи, кримінального провадження. Основою будь-якої юридично значимої діяльності і її принципи (засади), що відіграють роль основоположних ідей і положень цієї діяльності. Вони забезпечують виконання і результативність завдань кримінального провадження, які визначені у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України як такі: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [1, ст. 2].

Виступаючи основними правовими положеннями, принципи є підґрунтям функціонування та розвитку кримінально-процесуального законодавства і визначають його демократичну і гуманістичну спрямованість.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням питання засад кримінального провадження, їх системи та необхідності унормування займалися Т.Н. Добровольська, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник, В.Т. Нор, В.В. Навроцька, О.Ю. Дидич, М.О. Тимошенко та інші. Не зменшуючи важливість результатів дослідження цих авторів, зауважу, що в даній сфері є багато питань, відповіді на які ще треба знайти. Зокрема, у кримінальному законодавстві не визначено поняття засад кримінального провадження, їх систематизація та механізми дії.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Зазначене обґрунтовує актуальність даної теми дослідження і дозволяє визначити мету: дослідити нові підходи до розуміння та тлумачення поняття засад кримінального провадження, до їх систематизації та необхідності унормування.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як влучно зазначила Т.Н. Добровольська,

якщо ми хочемо пізнати, яким є кримінальний процес держави, то маємо встановити, якими є принципи, що визначають зміст цього процесу [2].

Принципи кримінального процесу є: основою формування всієї системи кримінального процесуального права; закріплені в чинному законодавстві у вигляді правових засад; найбільш повно виражають зміст кримінального процесуального законодавства; поширюють свою дію на всі стадії кримінального процесу; тісно взаємопов'язані з державною політикою в сфері кримінального судочинства, з урахуванням положень міжнародних актів; здійснюють охоронну та регулятивну дію щодо всіх кримінальних процесуальних норм.

Значення принципів як норм вищого ступеня нормативності полягає перш за все у тому, що кожне рішення правозастосувальника, яке приймається з порушенням їх вимог, підлягає скасуванню, а одержана інформація не має доказового значення. Знання принципів сприяє правильному розумінню змісту звичайних правових норм. Нерідко доцільність і порядок їх практичного застосування визначається через норму – принцип. У подібних випадках принцип виступає як оціночний критерій правильності реалізації правових норм.

У кримінально-процесуальному законодавстві не закріплено визначення засад кримінального провадження, лише наведено їх перелік [1]. Наукою до сьогодні одноставно не визначено сутність цих понять. Науковці ніяк не дійдуть згоди у співвідношенні термінів «засади» і «принципи». Більшість отожднюють ці два поняття, оскільки їх лексичне значення є дуже близьким.

«Принцип» – це основне вихідне положення наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; спосіб створення або здійснення; переконання, норма, правило у житті і поведінці [3].

«Засада» – основа, підґрунтя; вихідне головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення будь-якої діяльності [3].

Варто звернути увагу на те, що юридичній літературі розроблені і сформульовані різні дефініції поняття принципів кримінального провадження.

Цікавим і ціннісним у питанні сутності і співвідношення понять «принципи» – «засади» є дослідження В. Божка. Автор проводить детальний аналіз окремих рішень Конституційного Суду України, завдяки чому приходить до думки, що поняття «принцип» і «засади» є дуже близькими, але не тотожними категоріями. Саме тому і законодавець, і Конституційний суд іноді навіть використовують їх у схожому значенні. Однак, ретельний аналіз засвід-

чив, що термін «засада» є більш ширшим за своїм змістом і охоплює також і ті явища, що окреслює категорія «принцип». Тому зміст «принципу» можна розкрити через ширшу за своїм змістом категорію «засада»[4].

Натомість, більшість авторів вважають поняття «принципи» і «засади» тотожними, оскільки і засади, і принципи мають наскрізний характер і діють в усіх стадіях кримінального провадження [5].

Так, на думку Л.М. Лобойка, принципи (засади) кримінального провадження – це закріплені у правових нормах вихідні положення, що виражають панівна в державі політичні і правові ідеї, визначають суть діяльності сторін обвинувачення і захисту та суду у досудовому розслідуванні та судовому провадженні[6].

О.П. Кучинська слушно зауважила, що визначення принципу залежить від контексту застосування [7].

Під принципами кримінального провадження В.М. Тertiшник розуміє загальні положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності учасників процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій установа істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення у законі, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації [5].

В.Т. Нор вбачає засади кримінального провадження як закріплені у Конституції, міжнародних актах, кримінально-процесуальному законодавстві, базові та керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників, провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження [8].

Під принципами (засадами) В.В. Навроцька розуміє безпосередньо закріплені у законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що визначаються стабільністю і системністю та визначають суть, зміст, і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків [9].

В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко використовуючи термін «засади», розуміють під ним виражені у кримінальному процесуальному праві вихідні

нормативно-керівні начала, що характеризують його зміст і закріплені у ньому закономірності суспільного життя, які набули нормативного закріплені в Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі та інших законодавчих актах [10].

На думку М.М. Михеєнка, в основу визначення принципів (засад) покладено таку сукупність властивостей:

1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів;

2) принципи виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань способу здійснення судочинства у кримінальних справах;

3) вони повинні бути закріплені в нормах права;

4) принципи повинні повністю діяти у всіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду;

5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі і обов'язково тягне його скасування [8].

Виходячи з цих критеріїв, М.М. Михеєнко визначає засади (принципи) кримінального процесу як закріплені в законі й панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства у кримінальному провадженні, що визначають спрямованість і побудову кримінального процесу загалом, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі.

Виходячи з вищевикладеного, схилиюсь до думки, що поняття «принципи» і «засади» є тотожними і вважаю визначення принципів (засад) кримінального провадження професором М.М. Михеєнком є найбільш вдалим.

Що ж стосується систематизації засад (принципів) кримінального провадження, то тут думки вчених теж різняться.

Традиційним є підхід до класифікації принципів (засад) у правознавстві відповідно до структури системи права. Відповідно до нього принципи поділяються на: загальноправові, міжгалузеві, галузеві, принципи окремих інститутів.

Існують і інші точки зору. М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Ж.В. Удовенко вважають, що принципи (засади) кримінального провадження варто поділяти на конституційні та інші [8]. М. А. Погорецький зауважує, що система прин-

ципів (засад) повинна бути трирівневою і включати: загальноправові, міжгалузеві та спеціальногалузеві (саме кримінальні процесуальні) принципи [11].

На мою думку, найбільш чітко відображає сучасний стан розвитку кримінально-процесуальної науки і забезпечує стабільність кримінально-процесуальної діяльності точка зору про класифікацію принципів (засад) кримінального провадження на: загальноправові, міжгалузеві, галузеві.

Законом не передбачено систему принципів (засад) кримінального провадження, оскільки існують різні підходи до класифікації і різні дефініції принципів. Зважаючи на значення принципів (засад) кримінального провадження, їх здатності забезпечити права та законні інтереси учасників кримінального процесу і подолати прогалини у праві, вважаю за необхідне унормувати і Кримінальному процесуальному кодексі України поняття принципів (засад) та їх систему.

Висновки з цього дослідження та подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок про таке: під засадами (принципами) кримінального провадження розуміють закріплені у законі основні правові ідеї, що визначають сутність кримінального судочинства, конкретизують специфіку кримінального провадження як особливого різновиду юридичної практичної діяльності, забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів особи. Засади (принципи) кримінального провадження складають єдину взаємопов'язану систему, унормування якої у кримінально-процесуальному законодавстві є необхідністю у теперішній час.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
2. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса / Т.Н. Добровольская. – М.: Юридическая литература, 1971. – 200 с.;
3. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>;
4. Божко В. Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України / В. Божко // Вісник Львівського університету імені Івана Франка. – 2011. – Вип. 54. – С. 124–132;
5. Галаган О.І. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О.І. Галаган, Д.П. Письменний // Науковий вісник Національної Академії Внутріш-

ніх справ. – 2013. – № 4. – С. 167–171; **6.** Лобойко Л.М. Кримінальний процес України: підручник / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.; **7.** Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія / О.П. Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 228 с.; **8.** Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підр. / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко; 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.; **9.** Навроцька В.В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України: монографія / В.В. Навроцька. – Л.: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 440 с.; **10.** Назаров В.В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко; 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Атіка, 2007. – 584 с.; **11.** Погорецький М.А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях / М.А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 23. – 300 с.; **12.** Дидич О.Ю. Система принципів кримінального процесу України: еволюція поглядів. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v69/55.pdf>